

**OMAISTEN SAAMA TUKI JA SELVIYTYMISKEINOT
LÄHEISEN KUOLTUA**

Merja Krueger

Opinnäytetyö, kevät 2012

Diakonia - ammattikorkeakoulu

Diak Länsi, Pori

Sosiaalialan koulutusohjelma

Diakonisen sosiaalityön suuntautumisvaihtoehto

Sosionomi (AMK) + diakonian
virkakelpoisuus

TIIVISTELMÄ

Krueger, Merja. Omaisten saama tuki ja selviytymiskeinot läheisen kuoltua. Diak Länsi, Pori, kevät 2012, 41 s., 2 liitettä.

Diakonia-ammattikorkeakoulu, sosiaalialan koulutusohjelma, Diakonisen sosiaalityön suuntautumisvaihtoehto, sosionomi (AMK) + diakonian virkakelpoisuus.

Opinnäytetyö pohjautuu tutkimukselliseen tietoon. Empiirisen aineiston avulla haettiin vastausta tutkimuskysymykseen siitä, mistä läheisensä menettäneet saivat tukea ja apua silloin, kun heitä kohtasi ehkä elämänsä vaikein tilanne. Tutkimus toi samalla esille kunnan sekä seurakunnan palvelutarjontaa läheisensä menettäneille. Tavoitteena oli selvittää, mistä omaiset saivat apua, minkälaista tuki oli ja kokivatko he sen tarpeelliseksi.

Aineiston keruumenetelminä käytettiin kirjallisuutta, lehtiartikkeleita, opinnäytetöitä, www-sivustoja, paikallisen kunnan ja seurakunnan työntekijöiden asiantuntemusta sekä vuosina 2000 – 2010 kuolleiden henkilöiden omaisten kokemuksia. Kunnan ja seurakunnan työntekijät kertoivat vapaamuotoisesti palvelutarjonnastaan ja käytännöistään heille asetettujen kysymysten turvin. Omaisten kokemuksia koottiin haastattelulla kyselylomakkeen avulla, joka suoritettiin henkilökohtaisesti paikkakunnan hautausmaalla. Kyselyyn osallistuivat 12 henkilöä, joista yksi oli mies ja loput olivat naisia.

Lähestymistapa opinnäytetyön aineiston keruu- ja analysointimenetelmiin oli pääsääntöisesti fenomenologisen tutkimuksen kvalitatiivista sisällön analyysia. Tutkimuksessa pyrittiin ymmärtämään inhimillisen toiminnan ja kokemuksen subjektiivisia merkityksiä silloin, kun ihminen oli menettänyt läheisensä.

Päätulokset osoittivat, että läheisten tuki oli merkittäväntä pienellä paikkakunnalla, jossa sukulaisia oli runsaasti ja ihmiset tunsivat naapurustonsa. Vaikeuksia ei myöskään ollut tarpeellisen avun hakemisessa eri palveluntuottajilta niiden näkyvyyden vuoksi.

Johtopäätöksenä voi pitää sitä, että tukitoimenpiteitä läheisensä menettäneille oli myös pienellä paikkakunnalla saatavissa, jos asianomainen vain halusi hakeutua niiden piiriin tai ottaa niitä vastaan. Luonnollisesti pienen paikkakunnan palvelutarjonta oli kapea-alaista, mutta tarvittaessa apua sai pyytää myös naapurikunnista ja -seurakunnista.

Asiasanat: kuolema, suru, palvelujärjestelmät, omaiset, diakonia, henkinen tuki

ABSTRACT

Krueger, Merja. Relatives to Receive Subsidies And Coping Ways after The Death of a Close. 41 p., 2 appendices. Language: Finnish. Pori, Autumn 2012.

Diaconia University of Applied Sciences. Degree Programme in Social Services, Option in Diaconal Social Work. Degree: Bachelor of Social Services + Deacon.

The thesis based on researched empirical data. Using these data, the aim was to answer how people who had lost their near relatives got support in the situation, where they faced one of the most difficult situations in their lives. The thesis also found out what kind of services the municipality and the congregation provided to the bereaved. The research questions were, where the bereaved got support, what the quality of the support was and if they considered it valuable?

The data were collected from literature, articles, theses, Internet repositories, specialists in local municipality and congregation and from interviewing people who had lost their family member during 2000 – 2010. The specialists casually explained their supply of services and their institutions. The experiences of the bereaved were collected by an enquiry conducted personally at the graveyard of the municipality. In all, 12 closest relatives responded. One of them was male and eleven female.

The approach to collecting data and the analysis of the material were mainly phenomenological qualitative content analysis. The thesis was trying to understand the subjective meaning of human behaviour and experience in a situation where a family member had passed away.

The main results were proved, that in a small municipality, where one had lots of relatives and people knew their neighbours, the support given by the family and intimate friends was considered most important. It seems that it was not difficult to ask for support when needed from different service providers because of their broad coverage.

The conclusion was that measures of support for the bereaved was also in a small municipality, if the bereaved considered it necessary. Naturally, the services of a small municipality were restricted, but help could be solicited on demand from nearby municipalities and congregations.

Keywords: death, sorrow, social services, relatives, social work done by a church, support

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	5
2 TUTKIMUKSEN TARKOITUS, TAVOITTEET JA TUTKIMUSTEHTÄVÄ	7
3 LAADULLINEN TUTKIMUS JA SISÄLLÖNANALYYSI	8
4 SUREVAN KOHTAAMINEN	9
5 KÄYTÄNNÖN JÄRJESTELYT LÄHEISEN KUOLTUA	13
6 LÄHEISENSÄ MENETTÄNEILLE SUUNNATUT PALVELUT	16
6.1 Yleiset tukipalvelut	16
6.2 Tutkimustyötä koskevan paikkakunnan tukipalvelut	20
7 OMAISTEN SAAMA TUKI JA SELVIITYMISKEINOT	23
7.1 Haastattelu ja sen toteutus	24
7.2 Haastattelun tulos	25
7.3 Haastattelun analysointi	29
8 TULOSTEN VERTAILUA AIEMPIIN TUTKIMUKSIIN	31
9 POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET	33
LÄHTEET	37
LIITE 1: Haastattelun kysymykset vuosina 2000-2010 läheisensä menettäneille	40
LIITE 2: Kysymysasettelu kunnan ja seurakunnan työntekijöille	41

1 JOHDANTO

Ihminen kokee monia menetyksen tunteita elämänsä aikana. Ne voivat liittyä elämässä tapahtuvaan muutokseen, kuten eläkkeelle siirtymiseen, sairauteen, työpaikan menetykseen, asuinpaikkakunnan vaihtumiseen, vanhenemiseen, sosiaalisten suhteiden katkeamiseen, perheyhteisön hajoamiseen tai läheisen kuolemaan. Oli menetyksen syy mikä tahansa voi se tuoda tullessaan surua, ahdistusta, avuttomuuden tai epäonnistumisen, riippuvuuden ja häpeän tunteita. (Kansalaisen palvelut yhdestä osoitteesta i.a.)

Opinnäytetyössäni keskityn käsittelemään menetyksen tunteista läheisen kuolemasta aiheutuvaa surua ja niitä kokemuksia, tilanteita sekä käytännön järjestelyjä, joihin omaiset välittömästi joutuvat menetettyään läheisensä.

Työskennellessäni kesäisin hautausmaalla kohtaan surevia ihmisiä. Omaiset tulevat haudoille hoitamaan kuolleen läheisensä ”viimeistä leposijaa” ja muistelemaan häntä. Haudoilla omaiset pohtivat olemassaolon kysymyksiä ja läpikäyvät omaa suruaan. Läheisen elämän loppumisen hyväksyminen ja oman elämän jatkumisen ajattelu saattaa muodostua tuskalliseksi.

Kuoleman kohdatessa tarvitaan toisia ihmisiä lähelle. Omaiset ja ystävät ovat tärkeä turva surevalle. (Evankelis-luterilinen kirkko i.a.) Läheiset voivat auttaa hautajaisjärjestelyissä ja perheen asioiden kuntoon saattamisessa. Joskus lähipiirikin saattaa kokea itsensä avuttomaksi surevan edessä eikä keinoja, miten lohduttaisi ja auttaisi tahdo löytyä. Silloin apua voi tarjota asiaan perehtyneet ammattilaiset.

Autettavaksi suostuminen voi toisista tuntua vaikealta. Vaikka jokainen haluaa elämänsä jossakin vaiheessa voida taas hyvin moni pyrkii selviytymään mahdollisimman pitkään omin voimin. Oma avuttomuus saattaa hävettää ja ahdistaa. (Lindqvist 1992, 22.) Toiset taas suhtautuvat asioihin avoimin mielin etsien apua eri tahoilta. Monet etsivät tietoa esitteistä ja kirjoista sekä hakeutuvat erilaisten tukiryhmien piiriin tietäen, että tuska työstämättömästä surusta voi kerääntyä ja varastoitua ihmisen sisimpään aiheuttaen kyvyttömyyttä tunkea onnea. (James & Friedman 2010,7.)

Opinnäytetyön teoreettisessa osassa käsitelen surun ilmentymää, niitä käytännön järjestelyjä, joihin sureva vaikeassa tilanteessaan joutuu ja niitä tukitoimia, joita hänen on mahdollista saada avukseen. Paikallisista palveluista kunnan sosiaalihuollossa sekä seurakunnassa ovat kertoneet peruspalvelujohtaja ja seurakunnan diakoniatyöntekijä sekä kirkkoherra. Tutkimus kartoittaa noin 5 000 asukkaan paikkakunnan hautausmaalla tapaamieni ihmisten kokemuksia kunnan ja seurakunnan palvelutarjonnasta. Haastattelu kohdistuu henkilöihin, jotka ovat menettäneet läheisensä vuosina 2000 - 2010. Haastateltavia on kaksitoista. Haastattelut on tehty arkipäivinä omaisten hautojen äärellä. Omaisilta kerätyn aineiston analyysi on laadullista sisällön analyysiä.

Aikaisemmin julkaistuissa tutkimuksissa on opinnäytetöitä, joissa käsitellään surua, sen työstämistä ja surevan tukemista. Tuula Väyrysen (2011) tutkimuksessa käsitellään opiskelijoiden kokemuksia avun tarpeesta ja avun saamisesta läheisen kuoleman jälkeen. Tarja Majavan ja Riikka Vääräniemen (2006) tutkimus ”Saanko apua” paneutuu läheisen saamaan tukeen silloin, kun nuori on tehnyt itsemurhan. Katri Pekki ja Laura Tiainen (2003) tutkivat opinnäytetyössään nuorten leskien kokemuksia leskeydestä ja psykososiaalisesta tuesta.

Tässä opinnäytetyössä selvitetään läheisensä menettäneiden avuntarvetta, kunnan sekä seurakunnan tarjoamien palvelujen käyttöä ja tarpeellisuutta omaisten näkökulmasta. Ainutlaatuista tässä tutkimuksessa on tutkimusympäristö, jossa lähiomaisten haastattelu suoritetaan.

Opinnäytetyössä käytetään sanoja omainen ja läheinen tarkoittaen lähiomaisia kuten isää, äitiä, siskoja, veljiä, lapsia ja puolisoa.

2 TUTKIMUKSEN TARKOITUS, TAVOITTEET JA TUTKIMUSTEHTÄVÄ

Tutkimuksessa etsitään vastauksia kysymyksiin siitä, miten omaiset selviytyvät läheisensä kuolemasta. Haastattelujen avulla on tarkoitus tuoda esille erilaisia tukimuotoja, joista läheisensä menettäneet ovat saaneet apua heidän suruaikanaan.

Tavoitteena on saada vastauksia siihen, mitkä kunnan sekä seurakunnan tuki- ja palvelumuodot omaiset kokevat tärkeiksi sekä säilyttämisen ja samalla kehittämisen arvoisiksi tutkittavalla paikkakunnalla. Tavoitteena on tuoda esille myös muita itsensä hoitamiseen liittyviä selviytymiskeinoja, joita omaiset ovat kokeneet hyväksi suruaikanaan.

Tutkimustehtävänä on tuoda esille erilaisia saatavilla olevia palvelu- ja tukimuotoja, joita sureville on kotiseudullaan tarjolla. Läheisensä menettäneiden kohtaamista ja tukemista auttaa, jos kunnan ja seurakunnan työntekijät ovat tietoisia kaikista paikkakunnalla saatavilla olevista tuki- ja palvelumuodoista. Yleinen tietämys tehostaa palveluohjausta ja nopeuttaa avun saantia.

3 LAADULLINEN TUTKIMUS JA SISÄLLÖNANALYYSI

Laadullinen tutkimus on kokonaisvaltaista tiedon hankintaa. Laadullisen tutkimuksen aineisto koostuu luonnollisissa ja todellisissa tilanteissa kootusta tiedosta, jossa tutkittavien mielipiteet näkyvät. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 125.) Laadullisen tutkimuksen yksittäisenä metodina tai teoreettisena kehyksenä käytetään sisällönanalyysia, joka voidaan liittää erilaisiin analyysikokonaisuuksiin (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91).

Aineistolähtöisessä analyysissä tutkittava aineisto kootaan ja siitä luodaan teoreettinen kokonaisuus tarkastelemalla aineistoa ja niiden inhimillisiä merkityksiä sanallisesti. Tutkimuksen aineisto kuvaa tutkittavaa ilmiötä. Analyysiyksiköt, jotka nousevat tutkittavasta aineistosta, valitaan tutkimuksen tarkoituksen ja tehtävänasettelun mukaan ennen analyysin aloittamista. Analyysiyksiköitä ei tule siten sopia tai harkita etukäteen. Aineistolähtöisessä analyysissä tutkittava ilmiö voidaan määritellä vapaasti suhteessa koottuun teoriaosaan sekä aiempaan tietoon tutkittavasta ilmiöstä. Aikaisemmat havainnot, tiedot ja teorit pyritään siten aineiston analyysivaiheessa ulkoistamaan niin, että se ei vaikuttaisi analyysiin eikä niillä olisi merkitystä analyysin toteuttamisen tai lopputuloksen kanssa. Analyysin tarkoituksena on luoda selkeä kuvaus ja teoreettinen ymmärrys tutkittavasta ilmiöstä. Tuloksien tarkoituksena on lisätä informaatioarvoa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 95-98, 106, 108.)

Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä vastaus tutkimustehtävään saadaan käsitteitä yhdistelemällä. Empiirisestä aineistosta edetään kohti käsitteellisempää näkemystä tutkittavasta ilmiöstä. Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta lisää se, tutkitaanko juuri sitä, mitä on luvattukin tutkia ja näkyykö johtopäätöksissä tutkijan ymmärrys tutkittavien omaa näkökulmaa kohtaan. Tutkijan näkökulman tulee olla puolueeton ja hänen on annettava tutkittavalle ilmiölle se merkitys, minkä tutkimukseen osallistuvat haluavat sille antaa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 112-113.)

4 SUREVAN KOHTAAMINEN

Kun ihminen kuolee läheltä, elämä voi tuntua hetken hyvinkin kaaosmaiselta. Järki on ottanut vastaan tiedon menetyksestä, mutta mieli ei voi sitä vielä käsitellä. On niin paljon järjesteltävää, ajatustoiminta ei tunnu oikein pelaavan ja voimat ovat vähissä (Lindqvist 1999, 22). Läheisen kuolema järkyttää niin, että shokissa ei välttämättä tiedä, kuinka ja kenen pitäisi toimia (Aaltonen, Palo, Rimpiläinen, Rintala, Ruotsalo & Särkiö 2005, 69).

Läheisen menetys vaikuttaa ihmiseen monella eri tavalla. Hän voi tuntea fyysisiä oireita, kuten särkyä, kipua, vapinaa, pahoinvointia ja rintakipua. Tunneskaala liikkuu surun, vihan, syyllisyyden, ahdistuksen, yksinäisyyden, uupumuksen, avuttomuuden, toivottomuuden ja pelon rajamailla. Joidenkin käyttäytymisessä ilmenee oireita itkuisuudesta, univaikeuksista, ruokahalun muutoksista, ihmissuhteista vetäytymisestä tai yliaktiivisuudesta. Toinen taas järjestelee asioita, niin kuin mitään vakavaa ei olisikaan tapahtunut. Tosiasiassa hän on voinut mennä lukkoon ja suojelee käytöksellään automaattisesti itseään torjuen järkyttävän menetyksen. Toisaalta kysymyksessä voi olla myös ihmisen tapa selviytyä vaikeista tapahtumista omalla sopeutuvalla tavallaan. (Ihalainen & Kettunen 2009, 228.)

Toipuminen menetyksestä ja surusta on yksilöllistä. Se, mikä sopii toiselle, ei välttämättä sovi toiselle surevalle. Yhdelle itku tulee vielä pitkänkin ajan kuluttua tapahtuneesta, toinen haluaa vetäytyä yksinäisyyteen ja kolmas käsittelee suruaan toiminnan avulla. Yhteistä sureville on kuitenkin se, että suru vie voimia, joten huolehtiminen omasta hyvinvoinnista on tärkeää. Joskus on tarkoituksenmukaista ohjata sureva ammattiauttajien luo saamaan apua surun läpikäymisessä. (Ihalainen & Kettunen 2009, 228-229.)

Norjan evankelisluterilaisen kirkon Oslon piispa Ole Cristian Kvarme puhuu terroristiskun uhrien muistojumalanpalveluksessa surevien kohtaamisesta. Hän painottaa sitä, kuinka tärkeää on kohdata surevat ihmiset ja antaa heidän surulleen tilaa. On tärkeää, että surulle annetaan sanat, että sanoitamme tilanteen mielettömyyden ja että saamme

huutaa Jumalalle hätämme. Parasta lohdutusta on rohkeus kulkea surevan rinnalla ja osoittaa Jumalan läsnäoloa niin surussa kuin kärsimyksessäkkin. (Aalto 2011.)

Kauhajoki-hankkeen loppuraportti tuo esille kirkon merkityksen kansallisen surun hoitamisessa. Lapuan hiippakunnan piispan Simo Peuran mielestä yhteiskunnassamme tarvitaan organisaatio, joka hoitaa luontevasti yhteisöllistä surua. Näyttää siltä, että surun keskellä hengelliset kysymykset nousevat esille huolimatta siitä, mikä on ihmisten maailmankatsomuksellinen lähtökohta. Sen vuoksi on tärkeää ymmärtää psyko-sosiaalinen tuki riittävän laajasti. (Välikoski 2012, 2.)

Surun käsitteleminen tuottaa tuskaa ja saattaa pelottaa. Tunnetta ei pitäisi kuitenkaan torjua vaan hyväksyä ja antaa sille aikaa. Jokaisella on oma tiensä käydä läpi menetystään. Vaikka ikävän tunteeseen ei välttämättä auta aikakaan, niin suru helpottuu suremalla. (Lindqvist 1999, 22; Kansalaisen palvelut yhdestä osoitteesta i.a.) Ajatus, että yhteistä tulevaisuutta ei enää ole, voi tuntua erityisen kipeältä. Edessä on tie, johon kuuluvat sureminen, itkeminen ja monenlaiset tunteet.

Läheisen kuolemaan liittyviin tunteisiin ei voi koskaan täysin valmistautua. Moni kokee surussaan tulleen petetyksi, Jumalan ja ihmisten hylkäämäksi (Lindqvist 1999, 23). Tieto kuolemasta järkyttää, lamaannuttaa ja jopa aiheuttaa shokkitilan. Monenlaiset tunteet kuten suru, helpotus, viha, syyllisyys voivat risteillä samanaikaisesti mielessä ja kysymykset ”mitä todella tapahtui?” herättävät tarpeen keskustella jonkun kanssa. (Kansalaisen palvelut yhdestä osoitteesta i.a.).

Läheisen kuoleman tavalla ja tiedon vastaanottamiskyvyllä on tietty yhteys. Jos läheisen kuolema on tiedossa, herättää se toisenlaisia ajatuksia kuin äkillinen ja väkivaltainen kuolema. Kuolemanviestiin saatetaan reagoida vihamielisesti ja tunteet voivat kohdistua vaikka kuoleman viestin tuojaan. (Pohjolan-Pirhonen, Poutiainen & Samulin 2007, 150.)

Jotta läheisensä menettänyt hahmottaisi tapahtuneet, tarvitsee hän ensin aikaa. Käsittääkseen, mitä äskettäin on tapahtunut, tulee omaisella olla mahdollisuus istua rauhassa pohtiakseen ääneen läsnäolijoiden kanssa viime hetken tapahtumia. Lähellä on hyvä olla kärsivällinen kuuntelija, joka jaksaa kerta toisensa jälkeen kuunnella selostusta viime hetken ja päivien tapahtumista, kuolleesta omaisesta sekä yhdessä vietetystä ajasta. Vaikka vierellä olisikin tuttu henkilö, voi omainen kokea surun

hetkellä yksinäisyyden tunnetta. (Ihalainen & Kettunen 2009, 227-228.) Surussa on myös vaihe, jolloin omainen ei halua ottaa keneltäkään vastaan minkäänlaista lohdutusta (Lindqvist, 1999, 52).

Monet surevat tuntevat jossakin vaiheessa avuttomuuden kokemuksia. Olo tuntuu voimattomalta, asiat unohtuvat ja tavallisistakin arkipäivän asioista ei tahdo selvittää. (Lindqvist 1999, 42.) Läheisensä menettänyt saattaa kokea olevansa täysin loppu niin henkisesti kuin fyysisestikin. Silloin sukulaisten ja ystävien läsnäolo, apu arjen askareissa, yhdessä tekeminen ja muistelemine ovat monelle surijalle kantavia asioita. (Repo 2008, 36.) Rauhallinen läsnäolo ja kuunteleminen ovat henkisen ensiavun tärkeimpiä, mutta myös vaikeimpia asioita (Pohjolan-Pirhonen ym. 2007, 146). Omaisille tunne, että ei ole yksin, että kuuluu vielä johonkin ja että hänestä välitetään, on tärkeää.

Eläminen surussa helpottaa ajoittain. Toisinaan surun kokemus voi muuttua pienen surannon jälkeen taas äärimmäiseksi. Joskus surematon suru saattaa muuttua masennukseksi, ruumiilliseksi sairaudeksi, itsetuhoisuudeksi tai päihderiippuvuudeksi (Kansalaisen palvelut yhdestä osoitteesta i.a.), jolloin torjutut tunteet muuntuvat fyysisiksi oireiksi (Lindqvist 1999, 83). Tällöin läheisten huomiointikyky, tuki ja apuun ohjaaminen ovat äärimmäisen tärkeitä.

Kaikilla ei ole kuitenkaan lähellään sellaista läheistä muodostunutta tukiverkostoa, joka voisi olla tukena kriisin aikana. Kaikissa tapauksissa ei läheistä muodostunut tukiverkostokaan ole riittävä surun käsittelyssä. Joskus saattaa olla asioita, joita ei ole järkevä puhua läheistensä kanssa. Silloin henkilö, jolla on tarpeeksi etäisyyttä asiaan, onkin parempi vaihtoehto auttajan rooliin (Lindqvist 1999, 81; Repo 2008, 37).

Jos läheisen kuolema tapahtuu traumaattisissa oloissa tai surevalla on omassa elämässään samaan aikaan jokin toinen vaikea elämäntilanne, tarvitsee hän ulkopuolista apua. Joskus läheisille on vaikea puhua omasta suhteestaan vainajaan varsinkin, jos siihen liittyy ilmaisematonta vihamielisyyttä tai katkeruutta. Sureva voi tuntea myös itse tarvitsevansa apua päästäkseen elämässään eteenpäin. Hänen suremisensa on saattanut pitkittyä ja tila vaikeutua. Kun toivottomuuden sekä avuttomuuden tunteet lisääntyvät ja sureva alkaa oirehtia, tarvitsee hän ulkopuolista ammattiapua. Ohjausta ammattiapuun saa sairaalan sosiaalityöntekijöiltä, oman paikkakunnan kriisikeskuksesta tai

terveyskeskuksesta. Keskusteluapua ja tukiryhmiä tarjoavat myös Suomen Mielenterveysseuran SOS-palvelu sekä seurakunnat. (Ihalainen & Kettunen 2009, 229.)

Lääkärit voivat määrätä alussa lääkkeitä surevalle peruskunnon ja selviytymisen takaamiseksi. Lääkkeiden avulla ei kuitenkaan tehdä tunteenpurkua ja sisäistä työskentelyä, joten ne eivät korvaa surutyötä. (Lindqvist 1999, 84.)

Kaipaus ja ikävä ovat henkilökohtaisia tunteita, joten surukin koetaan kuuluvaksi yksityisen elämän piiriin ja sitä kannetaan usein yksin (Lindqvist 1999, 87). Omaisten on kuitenkin hyvä puhua surustaan jonkun kanssa, sillä avoin keskustelu aidoista tunteista tulee helpottamaan suruprosessia. Kun ajan myötä surun rinnalle nousevat muistot ja kiitollisuus yhteisistä vuosista voi sopeutuminen uuteen elämänvaiheeseen alkaa. (Kansalaisen palvelut yhdestä osoitteesta i.a.) Vaikka surevan tuskaa onkin vaikea katsoa ei läheisten tulisi lohduttaa surua pois. Suru täytyy elää. (Lindqvist 1999,53.)

Hautausmaalla kohtaa paljon surevia ihmisiä, joilla on tarve puhua. Keskustelun aiheet liittyvät enimmäkseen kuulumisiin, mutta haudan äärellä keskustelu kääntyy usein myös menetykseen ja suruun. Haudan äärellä käsitellään tunteita, pohditaan itse elämää ja kuoleman jälkeistäkin tilaa: ”Oliko tässä kaikki vai vieläkö me joskus kohdataan jossakin?” Löytyykö tällöin vierelle kuuntelijaa? Surevalla ei välttämättä ole voimia lähteä erikseen hakemaan apua ja hoitamaan itseään, mutta läheisen haudan äärelle hän pyrkii mahdollisuuksien mukaan menemään, jos läheisen kuolemaan liittyvät tunteet eivät ole olleet liian ahdistavia.

5 KÄYTÄNNÖN JÄRJESTELYT LÄHEISEN KUOLTUA

Kuolemaan liittyviä asioita hoitaa yleensä joku omaisista. Jos vainajalla ei ole omaisia, kuolinpaikkakunnan sosiaaliviranomaiset huolehtivat hautauksen järjestämisestä. (Aaltonen ym. 2005, 69.)

Läheisen kuoltua hoidettavien asioiden määrä on suuri. Vaikka omainen on vielä pitkään surun uuvuttama, tulee hänen käydä läpi määräajassa monet virastot ja paperit. Käytännön asioiden hoitaminen voi auttaa kuitenkin omaisia ensimmäisten vaikeiden vaiheiden yli. (Repo 2008, 8.)

Lääkärin todettua ihmisen kuolleeksi, kirjoittaa hän jatkotoimenpiteitä varten hautausluvan ja kuolintodistuksen, jos lisätutkimuksia ei tarvita. Poliisin käynti ei ole tarpeellinen, jos iäkäs ihminen on kokenut luonnollisen kuoleman tai vainaja on ollut esimerkiksi valvotun kotisairaanhoidon piirissä. Lääkärin kirjoittama kuolintodistus välittyy automaattisesti väestötietojärjestelmään, maistraattiin, Kelalle ja verottajalle. Väestötietorekisterin kautta tieto kulkeutuu vuorostaan pankeille, valtion virastoille ja useille eläke- ja vakuutusyhtiöille. (Repo 2008, 12-13, 29; Kansalaisen palvelut yhdestä osoitteesta i.a.)

Läheisen kuolemasta ilmoitetaan lähimmille omaisille. Kuoleman viestin saaneen ei ole hyvä olla yksin, joten paikalle on syytä pyytää jokin läheinen tai esimerkiksi seurakunnan diakoniatyöntekijä. Tukihenkilöä voi pyytää myös SPR:ltä tai läheisestä eläkeläisjärjestöstä. (Kansalaisen palvelut yhdestä osoitteesta i.a.)

Kelalta tiedustellaan hautausavustusta. Sieltä voi saada ohjeita myös perhe-eläkehakemusta varten (Repo 2008, 27). Seurakunnasta ja Väestörekisterikeskuksesta saa virkatodistuksen, jota tarvitaan hoidettaessa virasto- ja pankkiasioita sekä perunkirjoitusta. Vainajan viimeiseen työnantajaan on hyvä olla yhteydessä työnantajan tai ammattiyhdistyksen mahdollisesti maksaman hautausavustuksen vuoksi. Sotainvalidiliitto ja valtiokonttori saattavat avustaa myös joissakin tapauksissa kuolinpesää. (Kansalaisen palvelut yhdestä osoitteesta i.a.) Jos vainaja on ollut varaton, pystyy kotikunnan sosiaalivirastosta anomaan toimeentulotukea hautauskuluihin (laki

toimeentulotuesta 1997). Toimeentulotukeen oikeuttavia menoja ovat arkku-, urna- ja kuljetuskustannukset sekä hautapaikasta aiheutuvat menot. Vain poikkeustapauksissa korvataan muistomerkistä, muistotilaisuudesta tai lehti-ilmoituksesta aiheutuneita kuluja. (Aaltonen ym. 2005, 79.)

Muita asioita, jotka tulee huomioida kuolemantapauksen jälkeen, ovat mahdolliset kuolinilmoitukset sanomalehteen, ilmoitukset postiin ja vakuutusyhtiöön sekä televisiolupa, puhelinliittymät, sähkö-, vesi- ja jätehuoltosopimukset. Lehtitilauksista, asunnon omistukseen tai vuokrasopimukseen liittyvistä sopimuksista ja muista sopimuksista, jotka mahdollisesti irtisanotaan tai siirretään lesken tai perinnönsaajan nimiin, tulee myös huolehtia. Vainaja on saattanut olla myös eri yhdistysten sekä järjestöjen jäsen, joten heille tulee ilmoittaa kuolemasta. (Kansalaisen palvelut yhdestä osoitteesta i.a.)

Seurakunnat ja hautaustoimistot auttavat yhteistyössä omaisia hautausjärjestelyissä. Hautaustoimistojen kanssa sovitaan arkusta, hautausmuodosta, kukista ja kuljetuksista. Seurakunnat huolehtivat vainajan säilytyksestä ja itse hautaukseen liittyvistä asioista (Kansalaisen palvelut yhdestä osoitteesta i.a.). Seurakuntien tiloissa voi pitää muistotilaisuuden. Kirkkoherranvirastossa tehdään sukuselvityksiä perunkirjoitusta varten. (Aaltonen ym. 2005, 76.)

Sekä seurakunnan jäsenet että kirkkoon kuulumattomat sopivat hautapaikasta, haudan avaamisesta ja peittämisestä seurakunnan kanssa. Paikallisen seurakunnan velvollisuus on ylläpitää yleisiä hautausmaita ja osoittaa kaikille kunnassa asuville hautasija huolimatta siitä, ovatko he paikallisen seurakunnan jäseniä. (Hautaustoimilaki 2003.) Hautaamiseen liittyviin järjestelyihin kuuluvat siunauksen ajankohdasta päättäminen, kirkon tai kappelin sekä muistotilaisuuteen mahdollisesti tarvittavan seurakuntatilan varaaminen, papin ja kanttorin varaaminen sekä arkunkantajista sopiminen (Kansalaisen palvelut yhdestä osoitteesta i.a.).

Ennen hautajaisia kokoonnutaan keskustelemaan siunaustilaisuuden käytännönjärjestelyistä yhdessä siunaavan papin kanssa (Repo 2008, 13). Kirkkoon kuulumattoman siunausta papilla ei ole lupa toimittaa vastoin vainajan vakaumusta, vaikka omaiset sitä toivoisivatkin (Kansalaisen palvelut yhdestä osoitteesta i.a.).

Hautausten käytännönjärjestelyjen avuksi laaditaan seurakunnissa erilaisia asiakirjoja yhteistyössä viranomaisten ja laitosten kanssa. Asiakirjojen tavoitteena on saada

omaisensa menettäneiden henkilöiden palvelut sujumaan joustavasti eri viranomaisten ja laitosten välillä. Yhteistyötahojen tietäessä toistensa toimenkuvat pystyvät he antamaan omaisille neuvoja kuolemantapausten ja hautajaisjärjestelyjen yhteydessä. (Hautausten palvelupolku Seinäjoella i.a.; Feeniks-läheisen menettäneiden tueksi i.a.)

6 LÄHEISENSÄ MENETTÄNEILLE SUUNNATUT PALVELUT

Viesti läheisen kuolemasta on aina järkytys, vaikka se olisikin ollut odotettu. Moni tarvitsee tukea ja hoitoa menetyksen jälkeen. Tuki voi olla henkistä ja taloudellista tukea, käytännöllistä avustusta tai esimerkiksi psykoterapiaa. Tavoitteena on, että läheisensä menettänyt sopeutuisi jossakin vaiheessa muuttuneeseen tilanteeseensa. (Aalto & Gothóni 2009, 79.)

Yksittäisten henkilöiden ja perheiden sekä yhteisöjen tueksi rakennetut palvelut perustuvat lainsäädäntöön. Sosiaalihuoltolain (1982) tarkoituksena on edistää ja ylläpitää sosiaalista turvallisuutta ja toimintakykyä. Kirkkojärjestyksessä (1993) edellytetään vuorostaan kirkkolain nojalla, että seurakunta huolehtii alueellaan asuvien sielunhoidosta, kristillisestä uskosta ja elämästä. Seurakunnan tulee tarjota tilaisuus yksityiseen rikkiin ja harjoittaa kristilliseen rakkauteen perustuvaa avun antamista hädässä oleville.

Arkielämän traumaattisissa tapahtumissa ihmiset tarvitsevat sekä kirkon että yhteiskunnan apua ja tukea. Moniammatillisen yhteistyön merkitys korostuu kuolemantapauksien yhteydessä. Suuronnettomuuksien varalle on kunnissa laadittu valmius- sekä varautumissuunnitelmat. Suunnitelmissa huomioidaan myös kirkon palvelut. Kollektiivisessa surussa kirkon toiminta ja rituaalit ovat tärkeässä roolissa. (Pohjolan - Pirhonen ym. 2007, 132, 158.)

6.1 Yleiset tukipalvelut

Kun kyse on pitkään sairastaneesta tai iäkkäästä ihmisestä, kuolinpaikka on useimmiten sairaala tai jokin muu hoitolaitos. Tällöin sosiaali- ja terveysalan työntekijä tulee kohtaamaan työssään myös omaisen surun ollessaan saattamassa kuolevaa, välittämässä suruviestiä ja tukemassa omaisia. (Ihalainen & Kettunen 2009, 227.)

Kunnan sosiaalivirastossa asiakkaina on henkilöitä, joiden elämässä on jokin akuutti kriisi (Jokinen, Juhila 2008, 20) kuten perheen elättäjän kuolema. Varattoman vainajan hautauskustannuksiin voi saada toimeentulotukea anomuksesta. Avustusten määrä on harkinnanvaraista ja tapauskohtaista. (Ihalainen & Kettunen 2009, 232.) Vähävaraisille myönnetään toimeentulotukea (laki toimeentulotuesta 1997).

Kriisin kohdatessa suru voi lamauttaa omaisen toimintakyvyn niin, että hän on pidemmän ajan kykenemätön hoitamaan itseään tai huolehtimaan perheensä toimeentulosta. Kunnan sosiaalityöntekijän kanssa mietitään tällöin keinoja vaikean taloudellisen tilanteen hallitsemiseksi ja kriisistä selviytymiseksi. Kunnalta on mahdollista anoa apua myös terapia- ja mielenterveyspalveluiden, kotipalvelun, perhetyön, lastensuojelun, lasten päivähoidon, neuvolan, kehitysvammahuollon sekä vanhusten ja vammaisten palveluiden piiristä. (Forss & Vatula-Pimiä 2010, 37-38, 53, 55, 106, 108, 117, 181.)

Sosiaaliturvalla varmistetaan ihmisen elämän ulkoiset puitteet. Sisäiseen elämänhallintaan on vaikeampi vaikuttaa, vaikka alalla onkin erityinen suhde etiikkaan ja ihmisoikeuksiin. (Forss & Vatula-Pimiä 2010, 17, 26.) Sosiaali- ja terveydenhuollon laatusuosituksot painottavat asiakaslähtöisyyttä ja asiantuntijayhteistyötä erityisesti silloin, kun kysymys on palvelujen saatavuudesta, toimivuudesta ja laadusta (Forss & Vatula-Pimiä 2010, 45).

Kunnallinen sosiaalityö on tiukasti säädeltyä, ja se toimii lainsäädännön ja kuntabudjetin luomissa rajoissa, mutta toisinaan yksittäisissä asiakassuhteissa saattaa olla aikaa myös sosiaalikasvattamiselle sekä elämän jatkon suunnittelulle (Poikela 2011, 25). Sosiaali- ja terveysalan työntekijät auttavat asiakastaan antamalla asiantuntija-apua ohjaten avuntarvitsijan tarkoituksenmukaisen palvelun ja tuen piiriin.

Kunnissa järjestetään niin sanottuja hyvinvointia edistäviä kotikäyntejä tiettyyn riskiryhmään kuuluvien vanhusten, etenkin 70 – 85 -vuotiaiden, luokse. Tavoitteena on tukea heidän kotonaan selviytymistä kartoittaen esimerkiksi heidän toimintakykyään. Samassa yhteydessä vanhuksille annetaan ohjausta omaehtoiseen hyvinvoinnin edistämiseen ja heille kerrotaan kunnan tarjoamista palveluista. (Kansalaisen palvelut yhdestä osoitteesta i.a.)

Suuronnettomuuksien ja kriisien varalta on monessa kunnassa laadittu elintärkeiden toimintojen valmiussuunnitelma yhteiskunnan turvallisuusstrategian (YETT) pohjalta. Mahdollisiin uhkiin varaudutaan eri toimijoiden (viranomaiset, järjestöt, yritykset) kanssa yhteisvoimin. Yhteistyön tavoitteena on kaikkien toimijoiden voimavarojen hyödyntäminen. Yhteistyöllä varmistetaan tarpeellisten tehtävien hoito, vältetään päällekkäisyydet sekä vähennetään kustannuksia. Toiminnan tavoitteena on mm. pitää yllä yhteiskunnan toimivuutta sekä edistää kansalaisten hyvinvointia ja turvallisuutta. Osana turvallisuusstrategiaa on väestön toimeentuloturvan ja toimintakyvyn turvaaminen, joka oikeuttaa kansalaiset välttämättömään sosiaaliturvaan sekä sosiaali- ja terveydenhuoltopalveluihin. Tukemalla ihmisiä ehkäistään syrjäytymistä ja edistetään yhteiskuntarauhaa. (Yhteiskunnan turvallisuus i.a.)

Kriisitilanteissa ihmiset tarvitsevat usein sekä kirkon että yhteiskunnan apua ja tukea. Näiden tahojen kriisityön ammattilaisista on koottu lähes koko Suomessa toimivat kriisiryhmät. Kriisiryhmät koostuvat kriisireaktioiden ja käyttäytymisen koulutuksen ja osaamisen saaneista työntekijöistä kuten psykologeista, sosiaalityöntekijöistä, terveydenhuollon ammattilaisista, papeista ja diakoniatyöntekijöistä. Kriisiryhmä auttaa onnettomuuden uhrien omaisia ja järjestää debriefing-ryhmäkokouksia. Debriefing-ryhmä, jossa käydään läpi omaisten ajatuksia, tunteita ja reaktioita, järjestetään usein muutaman vuorokauden kuluessa traumaattisesta tapahtumasta. Kriisiryhmätyö on ennaltaehkäisevää työtä, jossa kriisiin joutuneet ihmiset saavat puhua sekä kuunnella läheistensä tuntemuksia ja löytää omia selviytymiskeinojaan. Kriisiryhmätyön etuna on laaja auttamispinta, koska eri alojen ammattilaiset hahmottavat tilannetta luonnollisesti eri näkökulmista. (Pohjolan–Pirhonen ym. 2007, 132-133.)

Kaikilla on oikeus tulla haudatuksi oman kotikuntansa hautausmaalle, oli vainaja seurakunnan jäsen tai ei (hautausoimilaki 2003). Seurakunnan ensimmäinen kontakti surevaan on, kun hän tulee sopimaan hautauspäivästä, -paikasta ja -tavasta kirkkoherranvirastoon (Ihalainen & Kettunen 2009, 230-231).

Läheisen kuoleman yhteydessä seurakunnasta saa apua muussakin kuin hautajaisten järjestelyissä. Diakoniatyöntekijät ja papit ovat läsnä kuolemaan liittyvien ajatusten sekä tunteiden jakamisessa kuuntelun, hartauksien ja rukoushetkien muodossa. Jos sureva kokee tarvetta jakaa suruansa seurakunnan työntekijän kanssa, voi hän soittaa seurakuntaan tai tulla papin tai diakoniatyöntekijän luokse. (Aaltonen ym. 2005, 88.)

Diakoniatyöntekijät ja monet koulutetut vapaaehtoistyöntekijät tekevät myös vierailuja surukoteihin. Vierailulla ollaan surevan ehdoilla kuunnellen, keskustellen ja tukien. Ensimmäinen käynti ajoittuu kriisin yhteyteen pian läheisen kuoleman jälkeen tai hautajaisten jälkeen. Osanottojen lisäksi vierailijalla on usein viemisinään jokin surun käsittelyä koskeva ja surua sanoittava kirja. Surevien kodeissa saatetaan käydä vielä vieraillessa, kun muutama vuosi on kulunut kuolintapauksesta. (Suomen evankelisluterilainen kirkko i.a.)

Pappien ja diakoniatyöntekijöiden lisäksi on muitakin seurakunnan työntekijöitä, joidenka merkitys kuolemantapauksien yhteydessä voi olla merkittävää. Omaiset saattavat odottaa heiltäkin sielunhoidollista vaistoa ja oikeanlaista asennoitumista. Seurakunnan virastotalon henkilökunnalta odotetaan hienotunteisuutta, kärsivällisyyttä sekä ystävällisyyttä.

Hautausmaalla työskentelevät suntiot keskustelevat usein läheisensä menettäneiden kanssa. Kirkonpalvelijoiden koulutuksessa painotetaan nykyään vuorovaikutustaitoja seurakuntalaisten arvoja ja elämäntilanteita kunnioittaen sekä vaitiolovelvollisuutta. (Suntion ammattitutkinto 2006, 8; Kirkonpalvelijat ry i.a.)

Monet seurakunnat tarjoavat läheisensä menettäneille mahdollisuuden tunteidensa jakamiseen vertaistuen avulla. Näitä tukiryhmiä kutsutaan sururyhmiksi. Osallistuminen ryhmään ei edellytä kirkkoon kuulumista tai seurakunta-aktiivisuutta. Sururyhmät ovat vapaaehtoisuuteen perustuvia vertaisryhmiä, joille ominaista on luottamuksellisuus ja omavastuu. (Suomen evankelis-luterilainen kirkko i.a.)

Suuronnettomuuksien ja kriisien sattuessa kirkko on veloitettu valmiuteen, ja kirkkojen ovet ovat olleetkin auki ihmisten tulla. Suuronnettomuuksien jälkeen on usein kokoonnuttu kirkkoon käsittelemään kollektiivista yhteistä surua hiljentyen ja kuunnellen lohdutusta. Kirkon valmiussuunnitelma on osa Yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen turvaamisen (YETT) -strategiaa. Strategia sisältää henkisen kriisinkestävyyden, johon kuuluvat myös kirkollisten ja hengellisten palveluiden turvaaminen. Kirkkohallituksen vuonna 2005 antaman valmiussuunnitelman tarkoituksena on varmistaa kirkon perustehtävien hoitaminen ja toiminta kaikissa olosuhteissa. Kirkossa toimii seurakuntien henkisen huollon (HeHu) ryhmiä, jotka osallistuvat tarvittaessa suuronnettomuuksissa ja -kriiseissä avun ja tuen antamiseen. (Pohjolan – Pirhonen ym. 2007, 29-31.)

6.2 Tutkimustyötä koskevan paikkakunnan tukipalvelut

Tiedusteluun sekä kysymyksiin (liite 2) kunnan palveluista läheisensä menettäneille perusturvajohtaja (henkilökohtainen tiedonanto 28.2.2011) mainitsee erityisesti toimeentulotuen hautausavustuksen. Asiakkaat haluavat ostaa vainajilleen kalliimman arkun, pitää muistotilaisuuden, ilmoittaa lehdessä jne. Koska hautauskuluihin myönnettävä toimeentulotuki on tarkkaan rajattu, ei tuki ole kuitenkaan suuren suuri. Ennen avustuksen myöntämistä sosiaalitoimi vaatii perunkirjan nähtäväksi.

Tiedusteluun (liite 2) seurakunnan palveluista ja tukitoimista surevalle vastaavat kirkkoherra ja diakoniatyöntekijä. Kirkkoherran vastaus painottuu yleiseen palvelutarjontaan seurakunnassa ja diakoniatyöntekijä kertoo lähinnä surevan kohtaamisista diakoniatyön näkökulmasta.

Kirkkoherran (henkilökohtainen tiedonanto 26.5.2011) selvityksen mukaan tulevat omaiset ensin virastolle sopimaan hautauksesta, on kuollut läheinen kuka tahansa (kysymykset 1-4). Tässä yhteydessä keskustellaan jo usein papin kanssa. Varsinainen tapaaminen tapahtuu ennen hautajaisia, jolloin pappi vierailee yleensä omaisen kotona. Kotikäynnin yhteydessä puhutaan hautajaisista, sovitaan käytännöistä sekä tarvittaessa keskustellaan kuolemasta, surusta, kristillisestä uskosta ja toivosta. Kuoleman ollessa erityisen dramaattinen, kuten itsemurha, onnettomuus tai muu vastaava, saattaa ennen hautajaisia olla tarpeen vieraila surukodissa toisen tai kolmannenkin kerran. Tapaamisten yhteydessä sovitaan mahdollisista vierailuista hautajaisten jälkeen. ”Dramaattisten kuolintapausten yhteydessä tarkistetaan myös, ovatko omaiset saaneet kriisiapua tai onko sitä tarjottu heille. Jos ei ole, seurakunnasta ohjataan tässä asiassa eteenpäin.” ”Jokaisen siunaus- ja muistotilaisuuksien päätyttyä omaiset kutsutaan seuraavan sunnuntain jumalanpalvelukseen, jossa tapahtuu vainajan kuolleeksi kiittäminen.” Pyhäinpäivän alla seurakunnasta lähetetään kutsu kaikille vuoden aikana siunattujen omaisille yhteiseen pyhäinpäivän iltakirkkoon. Tilaisuudessa luetaan kaikkien vuoden aikana kuolleiden nimet ja heidän muistolleen sytytetään kynttilät. Iltakirkkokutsussa ilmoitetaan samalla alkavasta surupiiristä, johon omaiset voivat halutessaan osallistua. Seurakunnan työntekijän on oltava valmis surevan kohtaamiseen myös normaaleissa kohtaamistilanteissa kuten kaupassa, kirkossa ja töissä.

Kysymykseen, mitkä ovat tukitoimet suuronnettomuustilanteissa, kirkkoherra (henkilökohtainen tiedonanto 26.5.2011) painottaa yhteistyötä seurakunnan työntekijöiden sekä muiden mahdollisten tahojen kuten SPR:n, kunnan sekä terveyskeskuksen kanssa. Suuronnettomuustilanteissa kirkkoherra kutsuu avuksi lähiseurakunnan työntekijöistä kootun Henkisen huollon (HeHu) -ryhmän. ”Seurakunnan tarjoama apu on nimenomaan henkistä apua ja tukea uhrien omaisille.” Työntekijät, jotka toimivat henkisessä huollossa, on koulutettu kohtaamaan vaikeita, äkillisiä ja järkyttäviä onnettomuuksia kohdanneita ihmisiä. Onnettomuuden jälkeiset tapahtumat etenevät omaisten osalta normaalin läheisensä menettäneen seurakuntalaisen kohtaamisina. Kirkossa voidaan järjestää rukoushetkiä esimerkiksi suuronnettomuuden vuosipäivinä.

Diakoniatyön näkökulmaa läheisensä menettäneen tukemisessa selvittää seurakunnan diakoniatyöntekijä. Diakoniatyöntekijän (henkilökohtainen tiedonanto 17.6.2011) mukaan kaikissa kuolintapauksissa diakoniatyö voi tarjota keskusteluapua, kun tarvetta ilmenee. Varsinaista systemaattista järjestelmää ei ole siitä, milloin ja kuinka usein tai kenelle apua annetaan. Sureva omainen ottaa itse yhteyttä seurakuntaan, jos hänelle ilmenee tarve sielunhoidolliseen keskusteluun. Sielunhoidollinen keskustelu voi sisältää rukousta, Raamatun lukua, laulua tai jotakin niistä. Tapaamisia järjestetään diakoniatoimistossa, ihmisten kodeissa tai tilaisuuksien sekä piirien jälkeen. Läheisensä menettäneen kanssa voidaan keskustelua käydä myös puhelimitse tai sähköpostilla ihmisten tarpeiden mukaan. Diakoniatyö on mukana surupiiritoiminnassa, josta ilmoitetaan omaisille pyhäinpäivän iltakirkkokutsussa.

Surevien kohtaamiset eivät ole vain henkilökohtaisia tapaamisia vaan heitä kutsutaan muuhunkin seurakunnan toimintaan lepäämään ja virkistymään. Erityisesti pieni raamattupiiri voi muodostua surevalle sekä lepoetkeksi että lohdutukseksi. Surevaa rohkaistaan ottamaan yhteyttä pappiin tai diakoniatyöntekijään, jos keskustelun tai esirukouksen tarvetta ilmenee. (Diakoniatyöntekijän henkilökohtainen tiedonanto 17.6.2011.)

Diakoniatyön tehtävänä on diakoniatyöntekijän (henkilökohtainen tiedonanto 17.6.2011) mukaan arvioida myös surevan hoidontarvetta ja jakaa tietoa eri tukimuodoista. Diakoniatyöntekijä voi kehottaa ihmisiä ottamaan yhteyttä esimerkiksi

mielenterveystoimistoon, psykologiaan, terveyskeskukseen, neuvolaan, sosiaalitoimistoon, kotipalveluun tai päivähoitoon.

Diakoniatyöntekijä (henkilökohtainen tiedonanto 17.6.2011) ilmoittaa surupiiriin osallistuvien olevan useimmiten leskiä. Surupiiri merkitsee monelle paikkaa purkaa ja jakaa suruaan, mutta myös kohtaamiset lesken kanssa hänen omassa kodissaan ovat antoisia. Turvallisessa ympäristössä on surevan helpompi puhua ja itkeä. Kun perheessä on kuollut lapsi tai nuori, voidaan mennä myös kotikäynnille pyydettyä. Tällaisissakin tapauksissa tapaamiset ovat lähinnä sielunhoitoa, keskusteluapua ja surussa rinnalla kulkemista. Jos lapsi on tehnyt itsemurhan, perheelle mietitään erityisempää tukea esimerkiksi ohjaten heitä itsemurhan tehneiden omaisten viikonloppuun. Jos perhe joutuu suuriin vaikeuksiin kuolemantapauksen johdosta, niin diakoniatyö voi keskusteluavun lisäksi olla apuna käytännön järjestelyissä, taloudellisen tuen antamisessa ja järjestämisessä. Pientä taloudellista tukea saatetaan antaa myös muille, joiden tulot ovat pienet ja taloudellinen tilanne tiukka. Isomman onnettomuuden tai kriisin yhteydessä taloudellisen avun suuruutta harkitaan tapauskohtaisesti. Seurakunnalla on mahdollisuus olla mukana järjestämässä hätämajoitusta, ruokahuoltoa, ensiapua, sielunhoitoa, keskusteluapua ja hartaushetkiä ennalta laaditun strategian mukaan.

7 OMAISTEN SAAMA TUKI JA SELVIYTYMISKEINOT

Toimintaympäristö, jossa haastattelu tehtiin läheisensä vuosina 2000 - 2010 menettäneille, oli paikkakunnan hautausmaa. Tutkimuksen aihe nousi havainnoista, joita tein työskenneltyäni kesäisin hautausmaalla.

Ihmiset kerääntyvät kesäisin hautausmaalle hoitamaan läheistensä hautoja, kävelemään ja kohtaamaan tuttuja sekä toisia vastaavassa tilanteessa olevia. Kiireettömällä hautausmaalla ihmiset pysähtyvät keskustelemaan toistensa kanssa kertoen kuulumisistaan. Koin ympäristön sopivaksi paikaksi haastatteluille. Saatuani luvan kirkkoherralta lähdin pohtimaan sitä, minkälainen tapa olisi paras keino lähestyä omaisia. Haastatteluun osallistujan tulisi saada kokea, että hän ei ole pakotettu vastaamaan kysymyksiin, hänen tilaansa ei hyväksikäytetä, häntä kuunnellaan sekä hänen suruaan kunnioitetaan.

Tutkimusympäristö oli kesän työympäristöni. Kohtasin omaiset kesäkuun arkipäivinä klo 9.00 - 16.30 satunnaisesti läheisen haudan äärellä. Selvitettyäni hautakivestä, että haudattu ei ole kuollut äskettäin ja huomioituani, että hautaa hoitavalla henkilöllä ei ole kiire menin hänen luoksensa. Tervehdin ja tiedustelin, oliko henkilö, jonka haudalla olimme hänen läheisiään. Kerroin omaiselle itsestäni ja opiskelustani. Selvitin, että tutkimustyöni koskee surevan selviytymiskeinoja ja tämän tarvitsemaa tukea läheisen kuoltua ja että haluaisin haastatella häntä asiasta. Ilmoitin saaneeni haastatteluihin luvan kirkkoherralta ja käsitteleväni vastaukset niin, että kuolleen läheisen eivätkä omaisten henkilöllisyydet tule ilmi opinnäytetyössäni. Saatuani myönteisen vastauksen näytin hänelle haastatteluun liittyvän kysymyslomakkeen, johon tulisin merkitsemään hänen antamansa vastaukset. Kerroin, että en näytä yksittäistä haastattelulomaketta kenellekään muulle vaan tulen kokoamaan kaikista vastauksista yhteisen lopputuloksen. Haastattelupyynnöni vastattiin kaikissa tilanteissa myöntävästi.

7.1 Haastattelu ja sen toteutus

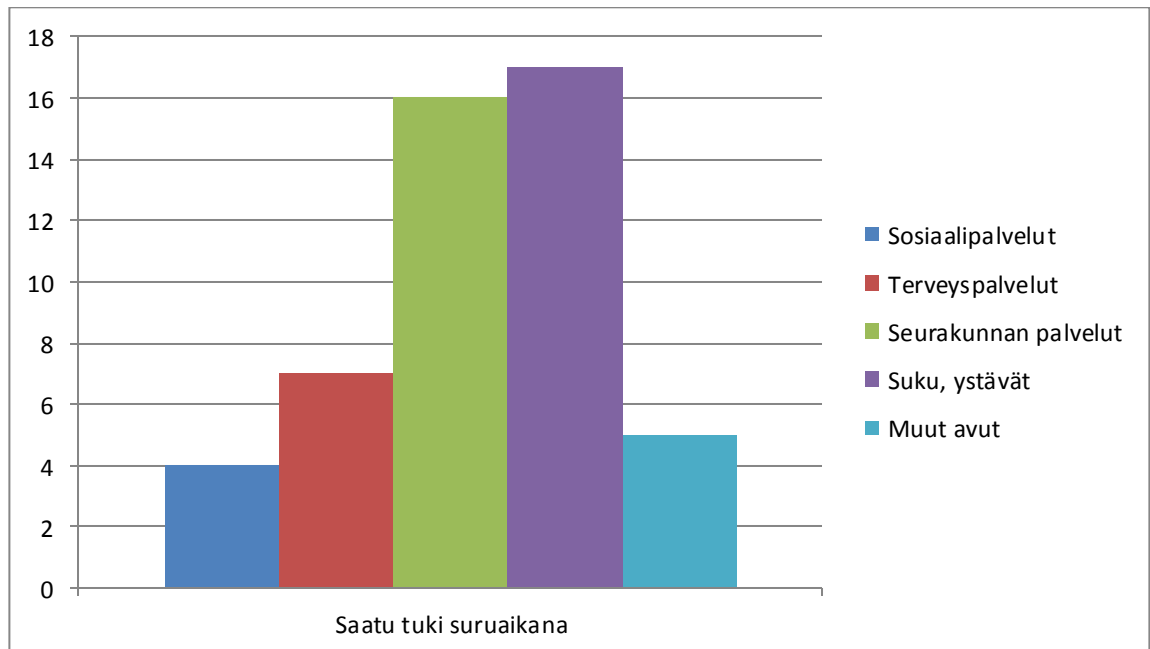
Tutkimukseen liittyvät haastattelut tapahtuivat työni lomassa, siinä lähipiirissä, missä kunakin päivänä työskentelin. Hautausmaalla minulla oli mukana valmiiksi tehty kyselylomake (liite 1), jota apuna käyttäen etenin omaisten haastatteluissa saatuaani ensin myönteisen vastauksen tiedusteluuni heidän haastattelemisesta suruajan selviytymiskeinoista. Kirjasin omaisten antamat vastaukset paperille ja kerroin samalla, mitä merkitsin tai kirjoitin muistiin. Haastatteluun osallistuneilla oli halutessaan mahdollisuus tarkistaa kirjaamani tiedot. Haastattelin kymmenen läheisensä menettänyttä kahden kesken. Yksi kohtaaminen oli pariskunnan kanssa, joiden henkilökohtaiset mielipiteet kirjasin erikseen ylös samalle lomakkeelle. Haastattelun yhteydessä keskusteltiin surusta ja heidän kokemuksistaan laajemminkin. Opinnäytetyössäni tuon keskusteluitamme kuitenkin esille vain ne asiat, jotka liittyvät asetettuihin haastattelukysymyksiin.

Haastatteluihin osallistuneet olivat yhtä lukuun ottamatta naisia, joka johtunee siitä, että hautaa hoitavat omaiset ovat päiväsaikaan useimmiten naisia. Naiset tulevat myös useimmin hautausmaalle yksin. Miehiäkin hautausmaalla oli, mutta he tulivat sinne ainakin päivällä yleensä jonkin toisen henkilön seurassa. Miehet kohtasivat toisia hautausmaalla kävijöitä muualla kuin haudan äärellä ja keskustelunaiheet koskivat useimmiten jotakin muuta aihetta kuin haudassa lepäävää lähiomaista. Naiset viipyivät hautojen äärellä pitempään, joten heitä oli mielestäni helpompi lähestyä. Haastatteluihin osallistuneiden sukupuolella oli ilmeisesti merkityksensä vastauksissa, sillä miesten ja naisten tapa kohdata suru ja käsitellä syvällisiä tunteitaan voi kokemukseni mukaan olla erilaista.

7.2 Haastattelun tulos

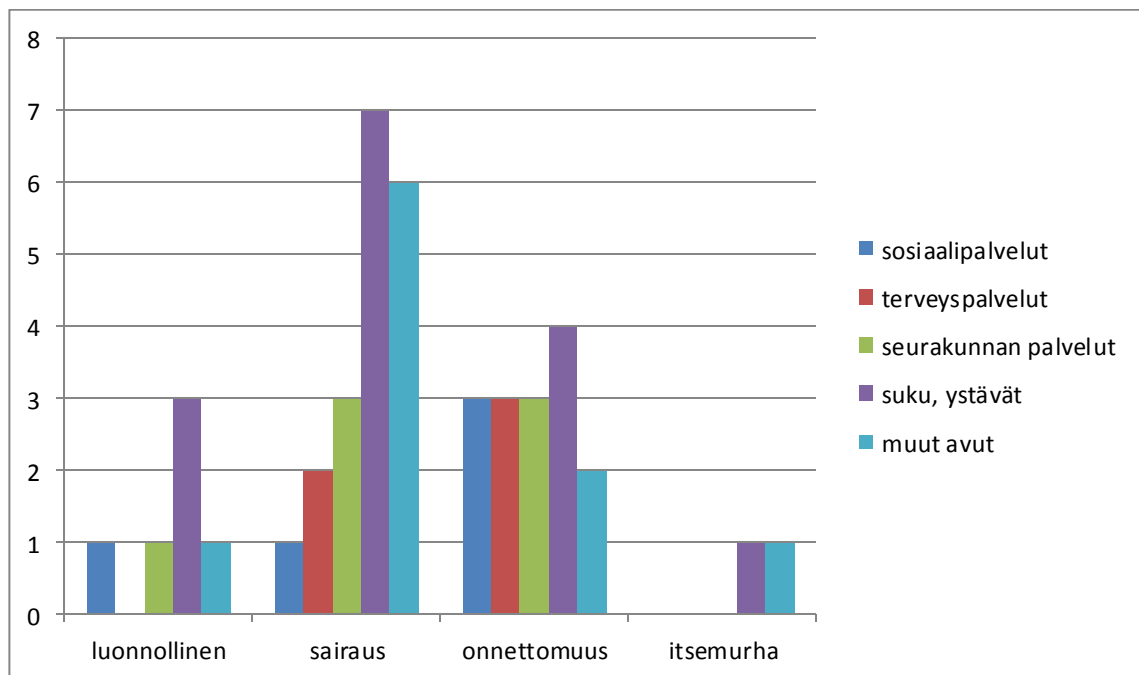
Tutkimuksen tarkoituksena oli hakea vastausta kysymykseen, mistä läheisensä menettänyt saa apua elämänsä ehkä vaikeimpana hetkenä vai jääkö hän surunsa kanssa yksin.

Kuvio 1 osoittaa, että tärkeimpiä tukijoita surun kohdatessa olivat läheiset ihmiset eli sukulaiset ja ystävät. Seurakunta ja sureva kohtasivat viimeistään silloin, kun hautajaisjärjestelyt alkoivat. Seurakunta oli siten läsnä heti akuuttivaiheessa. Hautajaisjärjestelyjen yhteydessä syntyneet kontaktit auttoivat myös yhteydenpidossa hautajaisten jälkeen. Terveyspalvelut muodostuivat merkittäviksi etenkin silloin, kun läheinen oli kuollut laitoksessa. Terveyspalvelut korostuivat myös omaisilla, jotka kokivat läheisen menetyksen niin raskaasti, että he tarvitsivat tuekseen lääkärin tai psykologin palveluja. Sosiaalipalvelujen piiriin hakeuduttiin useimmiten taloudellisen tuen tarpeessa ja silloin, kun arjen sujumiseen tarvittiin ulkopuolista apua ja tukea.

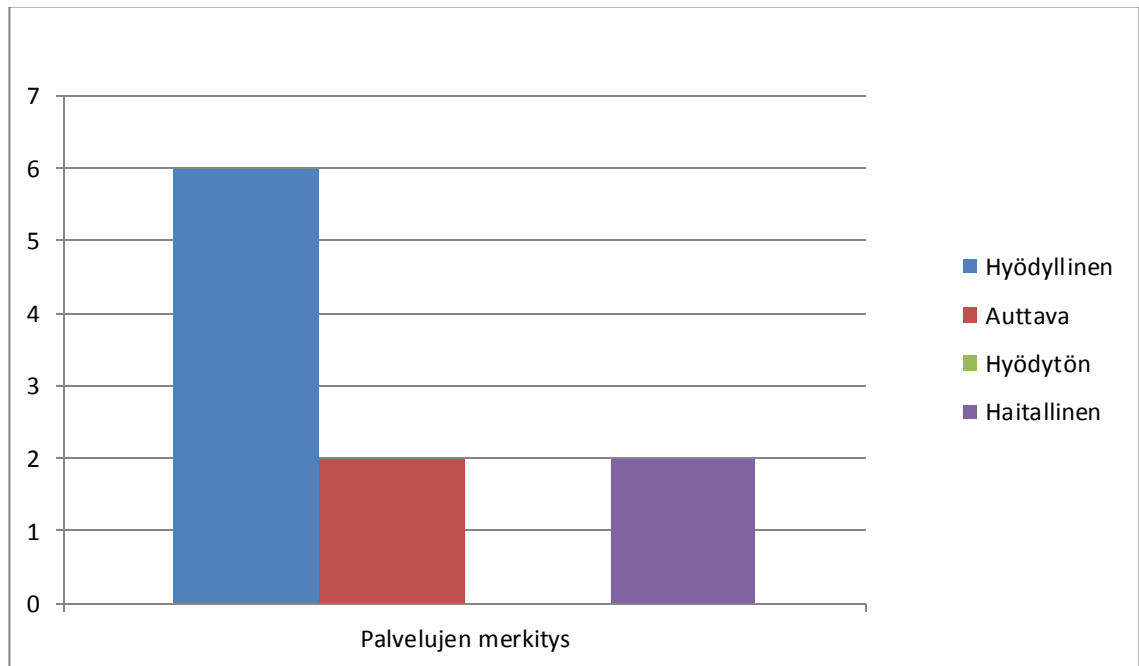
Kuvio 1. Omaisten saama tuki läheisen kuoltua

Kuvio 2 näyttää, mikä yhteys oli sillä, minkälainen oli läheisen kuolintapa ja sillä, mistä omainen oli apua silloin saanut tai hakenut. Sukulaisten ja ystävien merkitys oli suurin läheisen kuolintavasta riippumatta. Kun kuollut oli jo pitkän elämän elänyt vanhus, suvun ja ystävien tuki jäi miltei ainoaksi tueksi eivätkä omaiset kokeneet tarvitsevansa esimerkiksi terveyspalveluja. Jos kuolema johtui sairaudesta ja läheisen elämä oli jäänyt niin sanotusti kesken, tarvitsivat omaiset tukea usealta eri taholta. Läheisen kuoltua onnettomuudessa omaisten jaksaminen oli vähäistä. Odottamattoman ja äkillisen kuolemantapauksen vuoksi omaiset tarvitsivat silloin tukea läheisten lisäksi myös sosiaali- ja terveysalan palveluista ja seurakunnalta. Itsemurhan tehneiden omaiset olivat surunsa kanssa kaikkein eniten yksin. Järkyttävää tekoa ja menetystä käsiteltiin pääsääntöisesti omin avuin lähipiirin tuella.

Kuvio 2. Kuolintavan ja tuen yhteys

Kuvio 3:sta on luettavissa, miten läheisensä menettäneet kokivat heille tarjotut palvelut. Palvelujen antajina olivat terveystoiminta ja sosiaaliala sekä seurakunta. Kahdestatoista kymmenen vastasi tähän kysymykseen. Kuusi koki saamansa tuen hyödylliseksi ja kaksi auttavaksi. Kaksi ihmistä tunsivat olonsa saamansa ”avun” jälkeen vielä pahemmaksi kuin ennen tuentajien kohtaamisia.

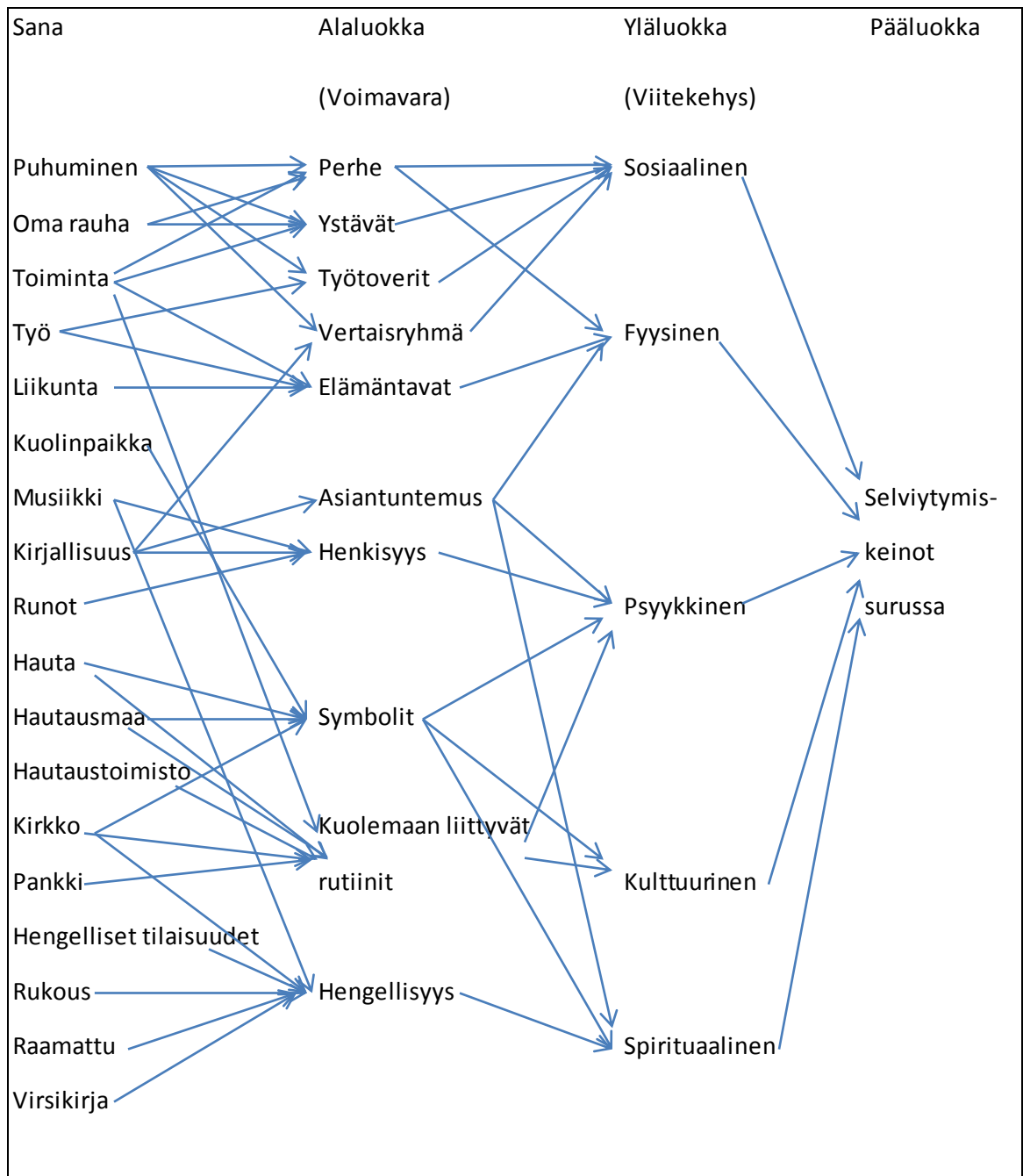

Kuvio 3. Miten surevat kokivat saamansa tuen sosiaali- ja terveysalan sekä seurakunnan palveluissa.

Kysymyksen 10 sisällönanalyysin (kuvio 4) avulla saatu tulos osoittaa ihmisten erilaiset tarpeet ja selviytymiskeinot työstäessään suruaan. Jotkut kaipaavat omaa aikaa ja rauhaa, jolloin olisi voinut lukea, kuunnella musiikkia, rukoilla ja hiljentyä. Toinen taas halusi puhua, toimia, liikkua, tehdä työtä ja nähdä toisia ihmisiä. Pankeilta ja hautausoimistoilta saatu asiantunteva apu ja neuvonta koettiin tarpeelliseksi. Käynnit kuolinpaikalla sekä hautausmaalla ja haudalla auttoivat käsittämään menetystä.

Sosiaalinen viitekehys eli perhe, ystävät, työtoverit ja vertaisryhmä muodostuivat merkittäviksi voimavaroiksi selviytymisprosessissa. Tuttu fyysinen ympäristö läheisineen ja totuttuine elämäntapoineen pitivät elämän arjessa kiinni. Läheisen

kuolema toi mukanaan tärkeiksi muodostuvia vanhoja kulttuurisia rutiineja ja symboleja ihmisten elämään. Kuolemantapauksen jälkeiset toimet olivat nousseet surun psykologian tutkimuksissa suureksi avuksi surutyössä (Aaltonen ym. 2005, 82). Läheisensä menettänyt henkilö voi löytää itsestään uusia ennen kokemattomia voimavarjoja etsiessään vastauksia tapahtuneelle.

Kuvio 4: Sisällönanalyysi omaisille asetettuun kysymykseen 10

7.3 Haastattelun analysointi

Kävin haastattelulomakkeen kysymykset 1 – 9 läpi kysymys kerrallaan. Graafisen kuvion 1 avulla selvensin sitä, mistä omaiset saivat tukea läheisen kuoltua. Erittelin palvelut sosiaalipalveluihin, terveyspalveluihin, seurakunnan palveluihin, suvun ja ystävien tukeen sekä muihin apuihin, jotka eivät liittyneet edellä mainittuihin. Kuvio 2:ssa jaoin palvelut kuvio 1:n mukaisesti. Kuvio 2 osoitti läheisen kuolintavan ja sen, mistä omaiset silloin saivat parhaiten tukea. Kuviossa 3 esitän graafisesti, miten surevat henkilökohtaisesti kokivat saamansa palvelut. Kuvio 3:sta näytti, minkälaista merkitystä tai vaikutusta saaduilla palveluilla oli läheisensä menettäneen elämään.

Viimeistä avointa kysymystä 10 työstin sisällön analyysin (Janhonen & Nikkonen 2001) mukaan. Sisällön analyysi on tieteellinen metodi, minkä avulla pyrin analysoimaan vastauksia järjestelmällisesti ja objektiivisesti. Sisällön analyysin avulla loin vastausten informaatioarvoa lisäävän sanallisen ja pelkistetyn kuvauksen surevien selviytymiskeinoista. Analysoin ilmisältöä eli vain sitä, mikä oli haastattelun yhteydessä ääneen sanottu. Analyysiyksikkönä oli sana. Kokosin omaisia auttaneista erilaisista asioista sanalistan. Sanasisällöistä muodostui alaluokaksi omaisten voimavaralähteet. Yläluokka osoittaa viitekehysten, johon voimavaraksi ilmenneet lähteet sijoittuvat. Pääluokaksi tuli ”selviytymiskeinot surussa”. Rajasin tutkimustehtäväni kysymyksen 10 käsittelyssä koskemaan asioita, joita haastatteluun osallistuneet kokivat henkilökohtaisesti itselleen sopiviksi koettuaan läheisensä kuoleman.

Kyselyyn osallistui yksitoista naista ja yksi mies. 31 – 50 -vuotiaita heistä oli yksi, 51 – 65 -vuotiaita oli kolme ja yli 65-vuotiaita oli kahdeksan. Kuollessaan läheisistä yksi oli koululainen ja kaksi opiskelijaa. Neljä kuoli työkäisenä ja viisi eläkeläisenä. Läheisen kuolinsyy oli kolmessa tapauksessa ns. luonnollinen, joihin kahdessa tapauksessa liittyi myös sairaus. Kolme läheistä kuoli johonkin sairauteen. Viiden henkilön kuolema aiheutui onnettomuudesta, joista yksi sairastui onnettomuuden jälkiseurauksena ja menehtyi myöhemmin kyseiseen sairauteen. Yhden kysymyksiin vastanneen läheinen oli tehnyt itsemurhan. Haastattelun kysymyksessä käytin ilmaisua ”oman käden kautta”, omainen halusi käyttää mieluummin sanaa itsemurha. Omaisista neljä jäi yksin asuvaksi leskeksi puolison kuoltua ja kaksi leskeä jäi kotiinsa asumaan lastensa kanssa puolison

kuoltua. Kyselyyn osallistuneista kuusi hautasi oman lapsensa. Suvun tuella oli suurin merkitys yhdeksälle henkilölle. Ystävien tai työtovereiden tuki osoittautui tärkeäksi yhdeksässä tapauksessa. Ammattiauttajien tukea sai kaksi. Ammattiauttajiksi koettiin lähinnä psykologin palvelut. Kaksi henkilöä koki läpikäyneensä suruaan yksin. Kunnan järjestämiä tukipalveluja oli käytetty kolmetoista kertaa, joista seitsemän kertaa terveyspalveluja ja neljä kertaa sosiaalipalveluja. Kriisiryhmän tapaamisessa oli oltu kaksi kertaa. Kun hautajaisjärjestelyihin liittyviä virastotapaamisia ei ole laskettu mukaan, papistoa tapasi neljä henkilöä ja diakoniatyöntekijää viisi henkilöä. Seurakunnan järjestämään surupiiriin osallistui viisi henkilöä ja hengellisiin tilaisuuksiin kaksi henkilöä. Saamansa palvelun omaiset kokivat viidessä tapauksessa hyödylliseksi, kerran auttavaksi. Kaksi henkilöä koki saamansa tukitoimenpiteet haitallisiksi. Yhden kokemus kriisiryhmästä oli hänen kohdallaan ”kauhea”, ja toinen koki herkkänä ajankohtana papin kyselyt kotikäynnin yhteydessä ”tahdittomiksi” ja ”loukkaaviksi”.

Viimeiseen avoimeen kysymykseen (10) saivat läheisensä menettäneet kertoa vapaasti muista auttavista menetelmistä, jotka he kokivat tarpeellisiksi suruaikanaan. Surutyössä voivat auttaa monet erilaiset tekijät, jotka ovat kullekin ihmiselle yksilöllisiä. Itsensä tunteminen ja seuraaminen auttavat löytämään oikeanlaisen sekä itselleen sopivat purkautumistien. Toisia auttaa kaikenlainen toiminta ja asioiden läpikäyminen läheisten kanssa, ja toisille ominaista on hiljentyminen sekä elämän arvojen pohdiskelu. Kysymys 10 osoitti, että selviytymiskeinot ovat aika moninaisia. Voimavara lähteitä on useita, joista yleisimmiksi osoittautuivat kuolemaan liittyvät rutiinit sekä hengellisyys. Viitekehyksistä merkityksellisimmiksi nousivat sosiaalinen sekä psyykinen viitekehys.

8 TULOSTEN VERTAILUA AIEMPIIN TUTKIMUKSIIN

Tuula Väyrysen opinnäytetyössä (2011, 2) kuvaillaan opiskelijoiden kokemuksia tuen tarpeesta ja saamisesta opiskelujen aikana, kun heidän läheisensä kuoli. Väyrysen tutkimus tuo esille läheisen kuolemasta johtuvat opiskeluun liittyvät vaikutukset, sillä opiskelun jatkaminen läheisen kuoltua osoittautuu raskaaksi. Tuki opiskelijoille tulee pääsääntöisesti tahoilta, jotka ovat tuttuja jo aiemmista yhteyksistä. Saatu tuki on ollut lähinnä henkistä ja se on liittynyt joko surussa myötäelämiseen tai arjen tukemiseen. Kaikki opiskelijat eivät kokeneet saavansa riittävästi tukea. He kaipasivat aikaa pysähtymiselle ja keskustelulle etenkin opettajien kanssa. Omassa tutkimustyössäni tulokset ovat samansuuntaiset. Henkinen tuki sekä se, miten läheiset ja esimerkiksi työyhteisö suhtautuvat surevan tilanteeseen ovat merkittävässä asemassa.

Tarja Majavan ja Riikka Vääräniemen (2006) opinnäytetyö selvittää läheisten kaipaamaa tukea silloin kun nuori on tehnyt itsemurhan. Vaikka läheisen itsemurha aiheuttaakin psykologisia ja psykosomaattisia reaktioita ei avun hakeminen ammattiauttajilta ollut kovin yleistä. Ympäristön on vaikea kohdata omainen psyykkisellä tasolla ja sen vuoksi heiltä saatu tuki on ollut vähäistä. Tästä huolimatta 92 % tutkituista kokee saaneensa tarpeeksi sosiaalista tukea. Tuki on tullut läheisiltä. Osa kokee terveyskeskuksesta saamansa kriisiavun helpottaneen olotilaansa, osa toivoo mahdollisuutta vertaistukeen. Omassa tutkimuksessani itsemurhan tehneen omaisten saama tuki on ollut vähäistä. He eivät lähteneet hakemaan eivätkä saaneet tukea suruunsa ammattiauttajilta eivätkä ympäristöltä. Tärkeimmäksi selviytymiskeinoiksi muodostuu oma perhe ja omaehtoiset itsensä hoitamisen menetelmät.

Katri Pekki ja Laura Tiainen (2003, 3) tutkivat opinnäytetyössään nuorten naisleskien kokemuksia leskeytymisestään ja saamastaan psykososiaalisesta tuesta. Nuorena leskeytyminen on äärimmäisen rankkaa. Monet äidit kokevat saaneensa hyvin vähän tukea sekä apua suruaikanaan ja jääneensä yksin lastensa kanssa. Lesken täytyisi itse jaksaa lähteä hakemaan apua itselleen. Pienten lasten kanssa avun hakeminen voi osoittautua kuitenkin ylivoimaiseksi. Heidän mielestään ammattiauttajillakin on vaikeuksia kohdata leskeksi jäänyt nuori perheenäiti. Heidän mielestään vertaistuesta

olisi heille hyötyä. Omassa tutkimuksessani ei ollut perheenäitejä, jotka ovat jääneet leskeksi nuorella iällä. Tutkimuksessani leskeksi jääneiden perheiden äidit olivat iältään hieman vanhempia. Yhteistä muiden suhtautumisessa läheisensä menettäneisiin on kuitenkin tilanteen problemaattisuus. Mitä vaikeampi tilanne on omaisen kannalta sitä vaikeampaa on ympäristönkin kohdata häntä. Monikaan ei koe pystyvänsä auttamaan ja oikeiden sanojen löytäminen on vaikeaa.

9 POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimuksessa on kerätty tietoa sosiaali- ja terveysalan sekä seurakunnan tarjoamista palveluista henkilöille, jotka ovat menettäneet läheisensä. Tutkimuspaikkakunnalla sain työntekijöiltä tietoa paikallisista palveluista pääasiassa seurakunnalta. Seurakunnan työntekijät kokevat surevan kohtaamisen osaksi työtään ja kertovat mielellään asiasta kysyttäessä. Seurakunta tiedottaa myös palveluistaan sureville, joten ne tunnetaan paikkakunnalla suhteellisen hyvin. Yhteydenotoni kuntaan osoittautuivat vaikeammiksi. Vastauspyyntöihin ei joko vastattu lainkaan tai sitten vastaus oli oletunlainen. Perusturva painottaa avun annossa eniten taloudellista tukea, eikä sitä lähdetä erityisesti mainostamaan. Haastatteluun osallistujien vastauksista voidaan kuitenkin päätellä, että niin sosiaalipalveluilla kuin terveystalveillaakin on oma merkityksensä surevan jaksamisessa ja toipumisessa. Sekä kunnassa sekä seurakunnassa vallitsee käytäntö, että palveluja ei tyrkytetä, mutta apua ja tukea on jossakin muodossa saatavilla, jos ymmärtää sitä hakea.

Omaisista on tärkeää, että kunnan ja seurakunnan palveluista tiedotetaan ja niitä pidetään esillä, jotta he voivat halutessaan niitä käyttää. Tiedottamisen tulisi olla sellaista, että omaisen ei tarvitsisi tuntea pakonomaista tarvetta ottaa velvollisuudentunteessa palveluja vastaan. Palvelujen tarjoajilta edellytetään hienotunteisuutta surevan kohtaamisessa ja kunnioittavaa asennetta heidän valitsemalleen tavalle surra menetystään.

Hienotunteisuutta ja kunnioittavaa asennetta kaipaa myös tämänlaatuinen tutkimustyö, jonka haastatteluosa sijoittuu herkälle alueelle, läheisten viimeiselle leposijalle. Lähestyttäessä läheistään surevaa omaista on tiedostettava hänen sen hetkinen tilansa ja valmiutensa haastatteluun. Sopivan hetken hakeminen haastattelulle edellyttää tilannetajua ja harkintaa. Omainen ei saa tuntea olevansa pakotettu vastaamaan kysymyksiin eikä hänen mielentilaansa saa missään muodossa käyttää hyväksi omien päämäärien saavuttamiseksi.

Tutkimus avasi henkilökohtaisia ja arkaluontoisia elämäntilanteita ja mielipiteitä. Alkuperäisessä suunnitelmassa tarkoituksenani oli nimetä paikkakunta ja tietolähteet.

Tutkimustyön edetessä poistin kuitenkin kaikki paikkakuntaan viittaavat tarkat lähdeviitteet parantaakseni tutkimuksen eettisyyttä.

Tarkastellessani tämän tutkimuksen tuloksia aikaisemmin tässä työssä esille tulleiden tutkimusten tuloksiin, voin todeta niiden samankaltaisuuden. Läheisverkosto, ammattiauttajat sekä vertaistuki ovat merkityksellisessä asemassa läheisen kuoltua. Surevan ei toivota jäävän yksin vaan häntä ohjataan toisten ihmisten pariin puhumaan, toimimaan ja purkamaan tunteitaan. Pienellä paikkakunnalla, jossa naapurit tunnetaan, on suvun ja ystävien tuki yleensä lähellä. On kuitenkin huomioitava, että on myös yksinäisiä ihmisiä, joiden suku ja ystävät asuvat kaukana tai heitä ei ole lainkaan. Näille henkilöille tulee mahdollistaa surun käsittely ja tuki jollakin muulla tavalla.

Kuolemasta ja omaisten surusta on tehty useita tutkimuksia, kirjoja ja runoteoksia. Teoksissa surevia pyritään auttamaan ohjaamalla ja neuvomalla sekä jakamalla tietoa ja kokemuksia. Erityisesti lapsista ja kuoleman kohtaamisesta on tehty monia tutkimuksia. Kehittämissuunnitelmia ja materiaalia löytyy runsaasti sekä omaisille että läheisensä menettäneiden parissa toimiville työntekijöille. Itse omaisille suunnattua kansankielistä ja selkeää tietopakettia on sen sijaan huonosti saatavilla.

Tärkeäksi osoittautunutta vertaistukea on saatavilla lähinnä vain seurakunnan järjestämässä niin sanotuissa surupiireissä. Sen vuoksi ihmiset, jotka kokevat seurakunnan toiminnan itselleen vieraaksi, jäävät usein ilman vertaistukea. Nämä ihmiset tarvitsisivat samassa tilanteessa olevien tukea joltakin muulta taholta kuin seurakunnalta. Pienen paikkakunnan surupiirin osallistujat ovat useimmiten iältään vanhahkoja leskiä, joten heitä nuoremmat läheisensä menettäneet jäävät myös helposti vertaistukea antavan surupiirin ulkopuolelle. Pienen paikkakunnan palveluntarjonnan vähyys rajaa usein osan avuntarvitsijoista pois, joten kunnan ja seurakunnan rajat ylittävä yhteistyö naapurikuntien kanssa tarjoaisi uusia mahdollisuuksia eri tilanteessa olevien ihmisten auttamiseen. Itsemurhan tehneen omaiset voisivat saada apua toisesta seurakunnasta ja lapsensa menettäneet toisesta. Kolmas seurakunta voisi keskittyä tukemaan lapsia, jotka ovat menettäneet isänsä tai äitinsä tai molemmat.

Tutkimustyötä tehdessäni nousi esille ajatus koko perheen ja lähipiirin huomioimisesta. Kun läheinen on kuollut, koskettaa se muitakin kuin yhtä henkilöä. Jäin pohtimaan kysymystä, miten perhe kokonaisuudessaan huomioidaan eri organisaatioissa.

Mielenkiintoista olisi vielä tutkia, minkälaiset valmiudet on esimerkiksi hoitopaikoilla, kouluilla ja työpaikoilla kohdata läheisensä menettänyt ihminen.

Monilla paikkakunnilla toimii moniammatillinen kriisiryhmä, joilla on välineet traumaattisten tilanteiden jälkipuintiin. Ryhmää koottaessa olisi hyvä huomioida, että ryhmässä olisivat edustettuina sosiaali- ja terveysalan sekä seurakunnan edustajat poliisien lisäksi. Jos omaisten joukkoon kuuluu lapsia tai nuoria, niin hoitopaikasta ja koulustakin voisi paikalla olla joku tuttu henkilö. Moniammatillinen ryhmä takaisi sen, että kokoontumisessa huomioitaisiin koko perhe ja se, miten heitä pystyttäisiin auttamaan niin henkilökohtaisesti kuin yhdessäkin.

Tutkimustyöni opettaa minulle herkässä mielentilassa olevan ihmisen kohtaamista. Surevan voi helposti ohittaa ja ”antaa olla rauhassa”. Kohtaamiset ovat kuitenkin tärkeitä ja merkityksellisiä silloin, kun surevalle annetaan tilaa ja aikaa käsitellä menetystään omassa rytmisään saaden kertoa vain sen, mikä tällä hetkellä hänen mielestään on oleellista. Sosiaali- ja diakoniatyötä tekevät kohtaavat erityistilassa olevia ihmisiä jokapäiväisessä työssään. Kohtaamisissa on omat erityispiirteensä. Rohkea, ennakkoluuloton ja vastaanottavainen asenne edesauttaa lähestymistä ja ymmärrystä. Vuorovaikutustaidoilla ja empaattisuudella on näissä tilanteissa suuri merkitys. Työntekijän tulee ymmärtää, että ihmiset kokevat läheisensä kuoleman eri tavalla, kaikki eivät ole raskaasti surevia vaan tilanteeseen saattaa liittyä myös suurta helpotusta, kun vaikea ihmissuhde on päättynyt. Silloin tuntemukset ja keskustelunaiheet painottuvat eri tavalla. Ihmisten kokemukset ovat erilaisia eivätkä aina niin ymmärrettäviäkään, mutta heille tulee antaa mahdollisuus kertoa tarinansa ja heidän kokemusmaailmaansa tulee suhtautua kunnioittavasti. Kaikki eivät osaa tai pysty hakemaan apua virastoista, tai moni voi vähätellä avuntarvettaan, mutta kun työntekijä on jollain muodolla läsnä autettavan arjessa, niin tuelle onkin kysyntää.

Tulevana sosionomi-diakonina jään pohtimaan niitä hetkiä, tilanteita ja mahdollisuuksia, joissa tukea tarvitsevan henkilön voi luonnollisella tavalla kohdata ja mitkä ovat ne yhteistyömuodot sekä rinnalla kulkemisen keinot, jotka auttaisivat ihmisiä heidän elämänsä kriisihetkinä. Opinnäytetyö on ollut minulle itselleni kasvuprosessi surevan kohtaamisessa. Surevan ei välttämättä ole helppoa tulla hakemaan apua, vaikka palvelutyötä tekevät henkilöt itse kokisivatkin, että he ovat ihmisille tuttuja ja helposti

lähestyttäviä työntekijöitä. Aloitteen tekijänä voi tilanteen mukaan olla myös palvelun tuottaja.

Opinnäytetyön kauttani ymmärrän yhteistyön sekä paikkakunnalla saatavilla olevien palvelujen tiedonhallinnan merkityksen. Valmistuvana diakonisen sosiaali-alan työntekijänä haluan olla avoin uusille haasteille ja kuunnella, mitä ihmisillä on sanottavaa. Haluan olla luomassa uusia näköaloja ja kohtaamisen paikkoja erilaisissa elämäntilanteissa olevien ihmisten tukemiseksi. Kirkon monivuotisena työntekijänä haluan olla lisäämässä seurakuntalaisten osallisuutta ja tunnetta siitä, että olemme samassa veneessä ja tulemme autetuiksi. Vaikeuksien kanssa ei tarvitse jäädä yksin, tukea voi saada sekä antaa.

LÄHTEET

- Aalto, Kaj 2011. Tilaa surulle. Kotimaa 28.7.2011.
- Aalto, Kirsti & Gothóni, Raili (toim.) 2009. Ihmisen lähellä. Hengellisyys hoitotyössä. Helsinki: Kirjapaja.
- Aaltonen, Pirjo; Palo, Harri; Rimpiläinen, Olavi; Rintala, Ahto; Ruotsalo, Pertti & Särkiö, Pekka 2005. Hautaustoimen käsikirja. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Feeniks – läheisen menettäneiden tueksi. Lounais-Suomen Mielenterveysseura ry. Turun Kriisikeskus. www.turunkriisikeskus.fi
- Hautausten palvelupolku Seinäjoella i.a. Asiakirja tekijän hallussa.
- Hautaustoimilaki 6.6.2003/457. 1 luku 2§, 2 luku 3§-5§. Viitattu 5.1.2012. www.finlex.fi
- Ihalainen, Jarmo & Kettunen, Terttu 2009. Turvaverkko vai trampoliini, sosiaaliturvan mahdollisuudet. Helsinki: WSOY.
- James, John W. & Friedman, Russell 2010. Surun työstäminen. Toimintaohjelma kuoleman, eron tai muiden tunneperäisten menetysten työstämiseen. Käännös Esa Puolakanaho. Svenska Institutet för sorgbearbetning.
- Janhonen, Sirpa & Nikkonen, Merja 2001. Laadulliset tutkimusmenetelmät hoitotieteessä. Helsinki: WSOY.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) 2008. Sosiaalityö aikuisten parissa. Jyväskylä: Gummerus.
- Kansalaisen palvelut yhdestä osoitteesta i.a. Ikääntyville. Viitattu 12.6.2011. <http://www.suomi.fi>
- Kirkkojärjestys 8.11.1991/1055 v.1993. 4 luku, Sielunhoito ja rippi; kirkkokuri; diakonia ja lähetystyö; 1§, 3§. Viitattu 5.1.2012. www.finlex.fi
- Kirkonpalvelijat ry i.a. Kirkonpalvelija kirkon työn kokonaisuudessa. Viitattu 20.12.2011. www.kirkonpalvelijat.fi/?page=artikkelit&sub=kokonaisuus.

- Kunnan perusturvajohtaja 2011. Sähköpostiviesti 28.2. Vastaanottaja Merja Krueger.
Tuloste tekijän hallussa.
- Lindqvist, Martti 1992. Auttajan varjo – pahuuden ja haavoittuvuuden ongelma ihmis-
työn etiikassa. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Lindqvist, Martti 1999. Surun tie. Juva: WSOY.
- Läheisen menetys – palveluopas auttajille. Turku 2011. Lounais-Suomen Mielenter-
veysseura ry/Turun kriisikeskus.
- Majava, Tarja & Vääräniemi, Riikka 2006. ”Saanko apua?” – läheisen saama tuki, kun
nuori on tehnyt itsemurhan. Oulu: Diak Pohjoinen, Oulu. Viitattu 16.12.
2011. Saatavissa <http://amkit.fi>
- Pekki, Katri & Tiainen, Laura 2003. Nuorten leskien kokemuksia leskeytymisestä ja
psykososiaalisesta tuesta. Helsinki: Diak Etelä, Helsinki. Viitattu 16.12.
2011. Saatavissa <http://amkit.fi>
- Pohjolan-Pirhonen, Carita; Poutiainen, Kirsti & Samulin, Helena (toim.) 2007. Kriisi-
työn käsikirja. Käytännön opastusta traumaattisen kriisin kohdatessa. Hel-
sinki: Kirjapaja.
- Poikela, Ritva 2011. Unelma toimintälähtöisestä maailmasta. Sosiaalitieto 4/2011.
- Repo, Hannele 2008. Lohtu-kirja surevalle. Helsinki: LK-kirjat.
- Seurakunnan diakoniatyöntekijä 2011. Sähköpostiviesti 17.6. Vastaanottaja Merja
Krueger. Tuloste tekijän hallussa.
- Seurakunnan kirkkoherra 2011. Sähköpostiviesti 26.5. Vastaanottaja Merja Krueger.
Tuloste tekijän hallussa.
- Sosiaalihuoltolaki 1982/710, 17.9.1982; 2002/1134, 20.12.2002. Viitattu 22.1.2012.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1982/19820710>
- Suntion ammattitutkinto 2006. Näyttötutkinnon perusteet. Määräys 43/011/2005. Ope-
tushallitus 2005. Viitattu 20.12.2011.
www.opi.fi/download/111112_suntio_ammattitutkinto.pdf
- Suomen evankelis-luterilainen kirkko i.a. Apua ja tukea. Viitattu 6.2.2011.
<http://www.evl.fi>

Välikoski, Sinikka 2012. Surutyö ei pääty raporttiin. Ilkka 10.1., 2.

Väyrynen, Tuula 2011. Opiskelijoiden kokemuksia avun tarpeesta ja avun saamisesta läheisen kuoleman jälkeen. Oulu: Diak Pohjoinen, Oulu. Viitattu 16.12. 2011. Saatavissa <http://amkit.fi>

Yhteiskunnan turvallisuus i.a. Yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen turvaaminen (YETT). <http://www.yett.fi>

LIITE 1: Haastattelun kysymykset vuosina 2000 – 2010 läheisensä menettäneille

Oletko surusi kanssa yksin ?

1. Vastaajan sukupuoli ?
 mies nainen
2. Vastaajan ikä ?
 alle 18 18-30 31-50 51-65 yli 65
3. Kuolleen läheisen ikä ?
 vauva leikki-ikäinen koululainen opiskelija työkäinen
 eläkeläinen
4. Läheisen kuolinsyy ?
 ns. luonnollinen (vanhuus)
 sairaus
 onnettomuus, tapaturma
 väkivalta
 oman käden kautta
 jokin muu syy. Mikä ? _____
5. Omaisen tilanne läheisen kuoleman jälkeen?
 jäi yksin
 menetti lapsen
 jäi yksinhuoltajaksi
 jäi orvoksi
 jokin muu tilanne. Mikä? _____
6. Selviytyminen suruajasta?
 suvun tuella
 ystävien tuella
 ammattiauttajien tuella
 jollakin muulla tuella. Millä? _____
7. Hakeutuiko läheisensä menettänyt kunnan palvelujen piiriin?
 sosiaalipalvelut
 terveystalvet
 johonkin muualle ? Mihin ? _____
8. Hakeutuiko läheisensä menettänyt seurakunnan palvelujen piiriin?
 papisto
 diakoni
 johonkin muualle ? Mihin ? _____
9. Läheisensä menettänyt koki saamansa palvelun
 hyödylliseksi
 auttavaksi
 hyödyttömäksi
 haitalliseksi
10. Mistä muusta asiasta voi olla apua surussa? _____

LIITE 2: Kysymysasettelu kunnan ja seurakunnan työntekijöille

Mitä tukitoimia kunta/seurakunta voi tarjota kuntalaisille perheenjäsenen kuoltua, jos

1. kuollut on vanhus ja puoliso jää yksin ?
2. kuollut on perheen lapsi tai nuori ?
3. kuollut on lapsiperheen toinen vanhemmista ?
4. kuolleet ovat lapsiperheen molemmat vanhemmat ?
5. on tapahtunut suuronnettomuus ?